

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/1>

СТАН ВІДПОВІДНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ СТАНДАРТАМ ТА РЕКОМЕНДАЦІЯМ, ЗАКРІПЛЕНИМ В ESG 2015

THE STATE OF COMPLIANCE OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION QUALITY LEGISLATION WITH ESG 2015

Бутенко А.П., к.і.н., доцент,
голова

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти

Сучасний етап розвитку української системи вищої освіти вимагає імплементації в національне законодавство стандартів та практик, поширених в Європейському просторі вищої освіти. Запозичення цих практик тісно пов'язане із загальним євроінтеграційним курсом нашої держави та є об'єктивною вимогою часу і освітніх тенденцій більшості країн Європейського континенту. У той же час Україна як держава має низку міжнародних угод, у яких взяла зобов'язання в частині реформування галузі освіти відповідно до стандартів Європейського простору вищої освіти. Відповідні законодавчі зміни відбуваються поступово, формуючи власну систему управління та функціонування системи вищої освіти.

У статті проаналізовано ступінь відповідності українського законодавства в частині правового регулювання забезпечення якості вищої освіти, зокрема Закону України про вищу освіту, стандартам та рекомендаціям, закріпленим в ESG-2015. Окреслено головні розбіжності між елементами системи забезпечення якості вищої освіти, визначеними ESG-2015 та українським законодавством, а також визначено норми законодавства, що можуть стояти на заваді подальшій імплементації стандартів та рекомендацій Європейського простору вищої освіти. Основними результатами статті стало те, що внаслідок порівняння системи забезпечення якості вищої освіти, сформованої Законом України «Про вищу освіту» та передбаченої ESG-2015. Визначені основні невідповідності, систематизовані міжнародно-правові зобов'язання, що зумовлюють необхідність подальшого узгодження цих систем та їх елементів.

Ключові слова: правове регулювання системи забезпечення якості вищої освіти, якість вищої освіти, постакредитаційний моніторинг, система акредитації освітніх програм, Європейський простір вищої освіти, ESG-2015.

The current stage of development of the Ukrainian higher education system requires the implementation of the European area's of higher education standards and practices into national legislation. Borrowing these practices is closely related to the general European integration course of our country and it is an objective requirement of the time and educational trends in the countries of Europe. Ukraine as a state has international agreements in which it has undertaken to reform the education sector in accordance with the standards of the European Higher Education Area. Corresponding legislative changes are taking place gradually, forming their own system of management and functioning of the higher education system. The article analyzes the degree of compliance of the legislation of Ukraine in terms of legal regulation of quality assurance of higher education, in particular the Law of Ukraine on Higher Education, with the standards and recommendations established in ESG-2015. The main differences between the elements of the higher education quality assurance system defined by ESG-2015 and Ukrainian legislation are outlined. Legislative norms are defined that may stand in the way of further implementation of the standards and recommendations of the European Higher Education Area. The main result of the article is the comparison of the quality assurance system of higher education, formed by the Law of Ukraine "On Higher Education" and one provided by ESG-2015. The main inconsistencies are identified, international legal obligations are systematized, which necessitate the further coordination of these systems and their elements.

Key words: legal regulation of the system of quality assurance of higher education, quality of higher education, post-accreditation monitoring, system of accreditation of educational programs, European area of higher education, ESG-2015.

Євроінтеграційні прагнення Української держави мають давню історію. З перших років незалежності політики України заявляли про необхідність і прагнення нашої держави до співпраці з Європейським співтовариством. Уже в листопаді 1994 року Верховна Рада України ратифікувала угоду «Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» [1] Та євроінтеграційний поступ України не був простим, зважаючи на полярність політичних поглядів як всередині країни, так і на потужний політичний вплив росії, що прагнула залишити молоду державу у власній політичній та економічній орбіті.

Та все ж, відповідаючи на потужний запит громадянського суспільства, позиції демократично орієнтованої політичних сил, євроінтеграційні процеси набувають все більшого розмаху і знаходять своє відображення в змінах внутрішніх політик, стандартів та законодавстві.

У кінці 90х в Європі розпочалися масштабні процеси реформування системи вищої освіти, що передбачали зміни

в структурі вищої освіти, у процесі формування освітніх програм, а також суттєві інституційні перетворення у системі забезпечення якості навчання у вищих навчальних закладах Європи. Як наслідок, у 1999 році низкою країн Європи була підписана Болонська конвенція – угода, що передбачає стандартизацію підходів та принципів організації навчального процесу вищої освіти в Європейському Союзі.

Важливим поступом в стандартизації підходів до забезпечення якості вищої освіти та реалізації принципів закладених конвенцією *Контроль якості освіти*, стала розробка «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG). Ці стандарти були підготовлені Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти (ENQA) спільно з Європейським союзом студентів (ESU), Європейською асоціацією закладів вищої освіти (EURASHE) та Європейською асоціацією університетів (EUA) і були затверджені в 2005 році. [2] Пізніше стандарти зазнали трансформації, на сьогодні діюча версія стандартів – ESG-2015 [3].

Імплементація стандартів та вимог ESG в українське законодавство відбувалася досить повільно, ще повільніше ці стандарти та рекомендації були втілені в підзаконних нормативних актах та отримали практику застосування.

Найвагомішим етапом імплементації загальноприйнятих в межах спільного європейського освітнього простору стандартів функціонування системи вищої освіти стало прийняття Закону України «Про вищу освіту» в 2014 році. Цей Закон закріпив поняття, вимоги та принципи функціонування системи забезпечення якості вищої освіти, що базувалися на засадах, визначених згаданою Конвенцією, стандартами та рекомендаціями. Держава визначила обов'язкові функціонування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні, складові внутрішньої та зовнішньої систем забезпечення якості вищої освіти, принципи функціонування та головні завдання. Як наслідок цих законодавчих змін згідно базових принципів спільного європейського освітнього простору, було створено незалежну агенцію із забезпечення якості вищої освіти, на яку покладені відповідні функції з реалізації політики в сфері забезпечення якості вищої освіти [4]. Та розробка і впровадження положень Закону «Про вищу освіту» лише розпочали вкрай важливі зміни, направлені на гармонізацію законодавства в сфері забезпечення якості вищої освіти. Зважаючи на те, що розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в межах Європейського освітнього простору є постійним, динамічним явищем, стан українського освітнього законодавства не відповідає, а інколи унеможливує реалізацію сучасних вимог стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Мета цієї статті є виокремити міжнародно-правові зобов'язання України стосовно змін в галузі забезпечення якості вищої освіти та окреслити невідповідності діючого законодавства України стандартам і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), ухвалених Міністерською конференцією в 2015 році для вироблення конкретних пропозицій по усуненню цих невідповідностей.

Актуальність питання відповідності законодавства стандартам та рекомендаціям, закріпленим в ESG-2015, визначається необхідністю його оновлення для уможливлення ефективного та конкурентного функціонування сфери вищої освіти, а також необхідністю виконання міжнародно-правових зобов'язань України.

Ця проблема не розглядалася українськими та зарубіжними дослідниками в запропонованому ключі. У той же час окремі питання прогалин вітчизняного законодавства в частині його відповідності стандартам та рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) піднімалися українськими дослідниками та практиками. Зокрема в комплексних дослідженнях, посібниках, присвячених основоположним засадам формування Європейського освітнього простору та реформуванню вітчизняної системи вищої освіти, серед яких можна виокремити посібник І.В. Артємова, О.М. Вашука «Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору», були розкриті пропозиції до адаптації законодавства України відповідно до законодавчих норм ЄС та передумови входження в Європейський освітній простір [5]. Згадана праця, незважаючи на відображення міжнародно-правових зобов'язань України у сфері вищої освіти, не відображає реальної відповідності законодавства України оскільки була опублікований до прийняття Закону України «Про вищу освіту» та прийняття ESG-2015. До досліджень, що в той чи інший спосіб розкривали питання співвідношення українського законодавства з вимогами Європейського освітнього простору, можна віднести праці: А. Василюк, М. Дей «Якість вищої освіти: теорія і практика»; «Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору»; «Провідні

принципи розвитку сучасної вищої освіти України в контексті Євроінтеграції» Парпан У. М. та інших [6; 7; 8].

Варто окремо виділити аналітичні дослідження, присвячені питанням розвитку систем якості та стану вищої освіти в Україні, де розглядаються проблеми реформування управління якістю вищої [8]. Ці дослідження містять елементи аналізу стану відповідності українського законодавства до вимог спільного Європейського освітнього простору та в той же час не виокремлюють це питання як головне і в загальному констатують необхідність вдосконалення української системи регулювання якістю вищою освітою до стандартів ESG-2015.

Необхідно зазначити, що більш чітко це питання було піднято в публікації «Система забезпечення якості освіти в новому освітньому законодавстві» В. Бахрушина та річному звіті Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік [10; 11]. Ці публікації містять конкретні пропозиції до вдосконалення законодавства України, зокрема і з метою їх зближення з стандартами та рекомендаціями викладеними в ESG-2015.

Разом з тим у вказаних дослідження та публікаціях згадані окремі нормативні акти, міжнародні угоди, що передбачають адаптацію українського законодавства в частині освіти, але вони не окреслюють всі міжнародно-правові угоди та не конкретизують, які їх частини, в якій спосіб зумовлюють необхідність подальшого реформування вітчизняного законодавчої бази. Варто також відзначити, що на цей час жодне з наявних досліджень не містить порівняння невідповідності стандартів та рекомендацій Європейського освітнього простору та сучасного законодавства України. Саме такі прогалини й зумовлюють подальше дослідження для розв'язання поставленого завдання.

Необхідність співробітництва України з Європейським Союзом в частині вищої освіти визначені Угодою про асоціацію з Європейським союзом, у якій закладені основні шляхи реалізації задекларованого у Преамбулі Конституції України європейського та євроатлантичного курсу нашої держави. Зокрема, статтею 431 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, визначено, що Сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти з метою: реформування та модернізації систем вищої освіти; сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу; підвищення якості та важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами; розширення можливостей вищих навчальних закладів; активізації мобільності студентів та викладачів [12].

Вагомі підстави дотримуватися вимог та стандартів у сфері забезпечення якості вищої освіти містяться у міжнародно-правових зобов'язаннях України, закріплених у Додатку XLII до Угоди про асоціацію з ЄС, згідно якого обов'язковими для України стають Рекомендації Європейського Парламенту та Ради від 15 лютого 2006 року про подальшу співпрацю в сфері забезпечення якості вищої освіти (№ 2006/143/ЄС). Ці рекомендації передбачають, що державам-підписантам слід створити незалежні та надійні агентства із забезпечення якості з метою їхнього подальшого включення до відповідного реєстру (EQAR) та у відповідності до ESG, розроблених Європейською мережею агентств з якості (ENQA) [13].

Зважаючи на відповідне зобов'язання та закріплену в ньому ціль включення українських агентств із забезпечення якості до Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (EQAR), ми можемо констатувати необхідність врахування ще одного чинника, який має бути взятий до уваги при аналізі стану та планах законодавчих змін, а саме критерії оцінювання діяльності агентств із забезпечення якості освіти що використовує в своїй роботі ENQA та EQAR [14].

Загальний аналіз змісту Закону України «Про вищу освіту» дозволяє встановити відмінність частини обов'язкових елементів та принципів функціонування системи забезпечення якості вищої освіти, викладених у ньому, та в стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG-2015). Очевидною є відсутність в профільному законі та інших нормативних актах України значних елементів (модулів), що є обов'язковими складовими системи забезпечення якості вищої освіти в Європейського простору вищої освіти.

Одним з найбільших, у розумінні необхідності подальшого унормування, є питання запровадження системи постакредитаційного моніторингу. Постакредитаційний моніторинг не передбачений законодавством про вищу освіту як елемент системи забезпечення якості вищої освіти та навіть не згаданий профільним законом, що дисонує з Законом України «Про фахову передвищу освіту», де частиною 7 ст. 19 передбачені заходи постакредитаційного моніторингу в сфері фахової передвищої освіти [15]. У той же час постакредитаційний моніторинг став типовим інструментом, спрямованим акредитаційними агентствами та агентствами із забезпечення якості вищої освіти, включеними до Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти (EQAR). Варто відзначити, що дослідження поступу змін в освітніх програмах чи інституціях, що пройшли акредитацію, має різні форми й назву в різних національних системах. Зокрема Бельгійське агентство із забезпечення якості вищої освіти (AEQES) називає цю процедуру «проміжна фіксація прогресу», термін «подальше спостереження» прийнятий в Агентстві з акредитації в галузі охорони здоров'я та соціальних наук «АНPGS» Німеччина [16; 17]. Саме фактичне здійснення постакредитаційного моніторингу є обов'язковим елементом зовнішнього забезпечення якості освіти, що втілює виконання частини Стандарту 2.3. ESG-2015, у якій передбачено «здійснення послідовних подальших дій за результатами оцінювання» як обов'язковий складовий елемент процесу зовнішнього забезпечення якості.

Тож визначення Законом України «Про вищу освіту» постакредитаційного моніторингу як обов'язкового елементу системи забезпечення якості вищої освіти є обов'язковим, зважаючи на викладені вище зобов'язання та прагнення зближення української системи забезпечення якості вищої освіти з європейською.

Практика реалізації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти свої повноважень в частині акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, виявило складності із залученням до проведення акредитаційних експертиз фахівців та здобувачів освіти, що працюють чи навчаються у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Ця проблема неодноразово підіймалася в дискусіях та проектах реформування процедур акредитації, зокрема в дискусіях під час слухань в Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему «Рік акредитації освітніх програм за новою процедурою: підсумки, проблеми, перспективи» 11 березня 2021 року [18]. Така проблема ускладнює виконання Стандарту 2.4. «Незалежні (зовнішні) експерти», ESG-2015. В рекомендаціях до цього стандарту зазначено, що «в основі зовнішнього забезпечення якості лежить широкий діапазон експертизи, що здійснюють незалежні (зовнішні) експерти, які сприяють роботі агентства через висвітлення різних точок зору стейкхолдерів, включаючи закладів, викладачів, студентів і роботодавців/ професіоналів-практиків» [3, с. 19].

Оскільки участь в проведенні акредитаційних експертиз не належить до викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної та суддівської практики, інструкторської практики із спорту як видів діяльності за якими дозволяється додаткова оплачувана діяльність для суб'єктів, вказаних у статті 3 Закону України «Про запобігання

корупції», участь експертів з цілої низки освітніх галузей є вкрай ускладненою або передбачає їх участь на волонтерських засадах, що ставить їх в нерівні умови з іншими учасниками акредитаційного процесу [19]. Тобто для усунення вказаної завади є необхідним внести зміни в діюче законодавство, зокрема в Закон України «Про запобігання корупції», та прирівняти діяльність з проведення акредитаційної експертизи освітніх програм та інституційної акредитації закладів вищої освіти до викладацької, наукової та творчої діяльності, що, в свою чергу, сприятиме повноцінній реалізації рекомендацій, передбачених стандартом 2.4, ESG-2015.

Серед рекомендацій, закріплених ESG-2015 та сформульованих на виконання критерію 2.4, є рекомендація залучення міжнародних експертів до системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Вбачається необхідним законодавчо закріпити норми, що дозволяли подібну колоборацію та зобов'язували незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої і Національне агентство залучати до своєї діяльності таких експертів.

На наш погляд, ще одна з рекомендацій ESG-2015 повинна знайти своє більш чітке відображення в профільному законі, а саме рекомендації до стандарту 2.7. Скарги та апеляції. «Стандарт: Процеси розгляду скарг та апеляцій слід чітко визначити як частину моделі процесів зовнішнього забезпечення якості та повідомити про них заклади [3, с. 20]». Українське законодавство наразі містить норму про обов'язковість існування Апеляційного комітету у складі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, «що формуються з числа членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [4]». Та досвід проведення ENQA agency review іншими агенціями, учасниками Європейського простору вищої освіти, вказує на невідповідність діючої в Україні моделі Критеріям ESG-2015 на погляд ENQA, оскільки в процесі розгляду скарги будуть брати участь особи, що приймали рішення, що оскаржується. Наприклад, подібне зауваження ми можемо бачити в звіті ENQA за наслідками дослідження діяльності хорватського агентства «ASHE» [20].

Для врахування вказаних практик реалізації цього стандарту та усунення конфлікту інтересів, що закладений в описану Законом модель, вважаємо необхідним внести зміни до Закону України «Про вищу освіту» шляхом запровадження процедури апеляції на рішення Національного агентства та перенесенням цієї процедури до компетенції інших органів чи окремих підрозділів, палат, комітетів в складі Національного агентства, але за умови прийняття рішень фахівцями, що не брали участь в формуванні оскаржуваного рішення. Варто зазначити, що зміни до Закону «Про вищу освіту» у цій частині пропонувалися Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти в 2021 році [11].

Внаслідок проведеного аналізу Закону України «Про вищу освіту» як основного нормативного акту, що встановлює та регулює засади функціонування системи забезпечення якості вищої освіти, міжнародних угод, в яких українська держава взяла зобов'язання в частині реформування галузі вищої освіти, та Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти як документа, що визначає засадничі принципи системи забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти, нами встановлені невідповідності чинного українського законодавства і стандартів і рекомендацій, закріплених в ESG 2015. Можна зробити наступні висновки. Україна має низку міжнародних зобов'язань, що передбачають необхідність впровадження визначених стандартів, структуризації й організації обов'язкових складових освітнього процесу в вищій освіті, включно й з впровадження узгодженої політики якості вищої освіти. Зокрема: Угодою про асоціацію з Європейським союзом, що в главі 23 визначає

основні вектори співробітництва в сфері освіти та безпосередньо в статті 431 що присвячена вищій освіті. Більш конкретно зобов'язання України в частині формування політики забезпечення якості вищої освіти відображені в Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради від 15 лютого 2006 року про подальшу співпрацю в сфері забезпечення якості вищої освіти (2006/143/ЄС), що закріплені в Додатку XLII до Угоди про асоціацію України, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Саме подальша трансформація вказаних у цих рекомендаціях політик, стандартів та настанов і визначає основні зобов'язання України в цьому питанні. А основним документом, що містить головні стандарти та рекомендації (настанови) для їх впровадження є ESG – 2015.

Запровадження законів України «Про вищу освіту», «Про освіту» та подальших змін до них врахували переважно більшість положень зазначених у вказаних вище актах. Та все ж на сьогодні частина обов'язкових елементів зовнішньої системи забезпечення якості освіти, визначених стандартами та рекомендаціями (настановами),

в нормативному полі України відсутня. Зокрема відсутні визначення та регуляторні норми, що дозволили б запровадження та формування інституту постакредитаційного моніторингу при акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, та інституційної акредитації. Зважаючи на практику, вироблену акредитаційними агентствами та агентствами із забезпечення якості вищої освіти, що пройшли акредитацію та включенні до EQAR, визначена українським законодавством система апеляції рішень Національного агентства не виглядає такою, що відповідає стандартам та рекомендаціям закріпленим в ESG-2015. Подальшого врегулювання потребують також положення законодавства, що визначають незалежність Національного агентства, його статус, можливість залучати до проведення акредитаційних експертиз експертів з різних галузей освіти незважаючи на відомче підпорядкування установ, де вони працюють, та форму трудових відносин.

Визначення перерахованих невідповідностей окреслило перспективи для продовження дослідження означеної проблеми та її усунення шляхом напрацювання пропозицій змін до законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10 листопада 1994. № 46 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.08.2022)
2. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес: Навчально-методичний посібник / Т. М. Димань, О. А. Боньковський, А. Г. Вовкогон. БНАУ, 2017. Одеса : НУ «ОМА», 2017. 106 с.
3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). / Київ: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.
4. Про вищу освіту: Закон України від 28 грудня 2014. № 76-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.08.2022)
5. Артьомов І.В., Ващук О.М. Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору : навчальний посібник / за ред. Ф.Г. Ващука, В.І. Лугового. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 486 с.
6. Формування європейського виміру забезпечення якості освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору: монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 254 с.
7. Василюк А., Дей М., Базелюк В. Якість вищої освіти: теорія і практика : навчально-методичний посібник / за наук. ред. Василюк А., Дей М. НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.
8. Парпан У. М. Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Lex Portus* : юрид. наук. журн. 2018. № 1. С. 62-73.
9. Фініков Т.В., Терещук В.І. Розвиток систем внутрішнього забезпечення якості в українських закладах вищої освіти. Аналітичний звіт. Київ : Waite, 2020. 58 с. URL: <http://education-ua.org/ua/blogs>
10. Бахрушин В. Система забезпечення якості освіти новому освітньому законодавстві. *Освітня політика*. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1238-sistema-zabezpechennya-yakosti-osviti-v-novomu-osvitnomu-zakonodavstvi> (дата звернення: 6.09.2022)
11. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік / За заг. ред. С. Квіта. К. : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2022. 232 с.
12. Угода Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
13. Рекомендація Європейського Парламенту і Ради від 15 лютого 2006 року про подальшу європейську співпрацю у сфері забезпечення якості вищої освіти (2006/143/ЄС): Міжнародний документ від 15.лютого.2006 р. № 2006/143/ЄС / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-06#Text
14. Criteria and Principles/ he European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR). URL: <https://www.eqar.eu/register/guide-for-agencies/criteria-for-inclusion> (дата звернення: 6.09.2022)
15. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 06 червня 2019. № 2745-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
16. ENQA AGENCY REVIEW of the Agency for Quality Assurance in Higher Education (AEQES), undertaken in 2021 / ENQA.EU. URL: <https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/AEQES-external-review-report.pdf> (дата звернення: 09.09.2022)
17. ENQA AGENCY REVIEW: ACCREDITATION AGENCY FOR STUDY PROGRAMMES IN HEALTH AND SOCIAL SCIENCES (AHPGS) / ENQA.EU / URL: <https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/AHPGS-external-review-report.pdf> (дата звернення: 09.09.2022)
18. Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій/<https://kno.rada.gov.ua/fsview/75643.html>
19. Про запобігання корупції: Закон України від 14.жовтня .2014 № 1700-VII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n26>
20. Letter of Douglas Blackstock to Ms. Sandra Bezjak URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/Board-letter-membership-reconfirmed_ASHE.pdf